

ג. ארץ מצרית

הרב משה מלכה

הרב הראשי וראב"ד לפתח תקוה

במצות ישיבת ארץ ישראל

איתא בגמ' (כתו' קיא') "הכל מעלין לא"י וכו' ת"ר הוא אומר לעלות, והיא אומרת שלא לעלות, כופין אותה לעלות, ואם לאו תצא בלא כתובה, היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות כופין אותו לעלות ואם לאו יוציא ויתן כתו', וגרסי' שם, ר' זירא היה משתמיט מר' יהודה, דבעא למיפק לא"י, דאמר ר"י העולה מבבל לא"י עובר בעשה שנא' בבבל יבואו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ה', ור' זירא? ההוא בבלי שרת כתיב: ור"י? כתיב קרא אחרינא, השבעתי אתכם בנות ירוש' אם תעירו ואם תעוררו וכו'.

הקשו התוס' שם, ד"ה בבבל יבואו, אע"ג דהאי קרא בגלות א' כתיב, י"ל בגלות שני נמי קפיד קרא". והקשה הפנייהושע, הרי ר"י גופיה לא הביא פסוק השבעתי אתכם? ותו, דאי יליף מפסוק השבעתי אתכם, מ"ש בבל, אפי' שאר ארצות נמי, ואילו מסוגי' הגמרא נראה דאין איסור אלא מבבל? תו קשי' ליה קושית התוס' הנ"ל, ומה שתרצו דבגלות ב' נמי קפיד קרא, קשיא יותר, דהא קרא לא קפיד להדיא רק בגלות בבל, ואילו גלות שני לרומא גלו ולא לבבל? וכתב לתרץ, משום דעיקר הגלות היתה לבבל, ועיקר קרא דהשבעתי אגלות בבל שהם רוב העם, ופקידה דבבל לא הוי גאולה, אלא פקידה בעלמא לפי שעה, ולכן הביא רביה מפסוק דבבלה יבואו, ואע"ג דאכלי שרת קאי, אדרבא הוי רביה יותר דהא כלי שרת שהיו בבבל לא חזרו להם לא"י, כשעלו בימי עזרא. וזה ידוע ומפורסם וכו' עכ"ד.

ולפע"ד אחר המחי' אין דבריו נראי', וקושייתו קושיא, אך תירוצו אינו נראה, דמש"כ שבעליה עזרא אי' אלא פקידה בעלמא, ליתא, קראי ישעיה וירמיה ודניאל מורים שגאולה היא, כן לא ידעתי מה בין פקידה לגאולה וכי גאולת מצרים אינה גאולה מפני שנאמר בה פקוד פקדתי אתכם, ויוסף אמר לאחיו פקד יפקוד אלהים אתכם... א"כ לא הודיע להם, אלא פקידה בעלמא? ואם נפשך לומר כי שם נזכרה גאולה דכתי' וגאלתי אתכם, הרי גם כאן נזכרה גאולה דכתי' כה אמר ה' גואלך קדוש — ישראל (ישעיה יז) ופי' רד"ק ז"ל גואלך מגלות בבל ע"י כורש, גם מה שכתב שלא חזרו כלי שרת מבבל לא"י, תמיה, דמקרא מלא הוא בעזרא "והמלך כורש

הוציא את כלי בית ה'... ויספרם על יד מתרדת הגזבר וששבצר הנשיא ליהודה? באופן שתירוצו של הרב אינו עולה יפה (עזרא א' ו'). ומוכרחים אנו ל' שאין דברי ר"י עומדים לדינא, ודברי יחיד הם זדע שהרי שום א' מעמוד ההוראה לא הביאם לדינא, והרמב"ם כתב כשם שאסור לצאת מא"י לחו"ל כן אסור לצאת מבבל לשאר הארצות שנא' בבבל יובאו ושמה יהיו (פ"ה מהל"מ הל"ב) משמע מדבריו דדוקא לשאר הארצות הוא דאסור לצאת מבבל, ולא לא"י שזה מותר ועומד, דאי ל"ה, וגם לא"י אסור לצאת מבבל וכדברי ר"י א"כ הול"ל במפורש כדברי ר"י אסור לצאת מבבל לא"י, ולא היה צריך ל' לשאר ארצות דכ"ש הוא, שאם לא"י אסור לצאת כ"ש לשאר הארצות, הא ודאי ע"כ, דדוקא לשאר הארצות הוא דאסור, אבל לא לא"י, וס"ל דהא דכתיב בבבל יהיו וכו', הי"י לאסור שאר ארצות. הן אמת שמן הכ"מ כתב דגם לא"י אסור לצאת מבבל, אבל באמת דברי צ"ע, וכמ"ש, דא"כ יאמר לא"י, וכ"ש לשאר ארצות? ועוד קשי"י לי טובא, שא"כ יהיו דברי ר"י, נגד הבריי' דתני' התם, הוא אומר לעלות וכו' ואם איתא לדר"י למה תצא האשה בלי כתובה אם אינה רוצה לעלות, והרי טענה גדולה כפיה שאי' רוצה לעבור על עשה כדברי ר"י? וגם הבעל נמי למה יוציא ויתן כתובה? והרי יכול לטעון איני רוצה לעלות כדי שלא אעבור על עשה כדרי"י? ודוחק לומר שהבריי' לא איירי אלא בשאר ארצות ולא איירי בבבל דא"כ לא היה לו לסתום אלא לפרש?*

איברא, שמצאנו להרמב"ם ז"ל בסה"מ שלו שלא מנה ישיבת א"י בכלל מ"ע, והרמב"ן השיגו במע' ד' שהביא בסוף סה"מ צ מדכתיב וירשתם אותה וישבתם בה וכתיב והורשתם את הארץ וישבתם בה יעו"ש שהאריך הרחיב וזו הלכה העלה שהיא מ"ע לדורות וכל א' מאתנו חייב לקיימה, והביא ראייה מהספרי מעשה ברבי יהודה ב"ה ור' מתיא בן חרש, ור' חנינא בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאים לחו"ל כשהגיעו לפלטיא וזכרו את א"י זלגו עיניהם דמעות וקראו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתם אותה וישבתם בה, ושמתם לעשות, ואמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות. אמנם המג"א מליץ על הרמב"ם, באומרו שאין מצות ישיבת א"י נוהגת אלא בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם לכן לא מנה אותה הרמב"ם עם שאר מע' של תורה. אולם אחר המתי"ר קשה להעלות על הדעת שאין מצות ישיבת א"י נחשבת למ"ע להרמב"ם. בעד שהוא פוסק להלכה, שאם אמר האיש לעלות לא"י והאשה אינה רוצה כופין אותה לעלות או תצא בלי כתובה (הלא...), וכ"ש שאסור לצאת מא"י לחו"ל (הל"מ פ"ח הל"ט) ואם ס"ל שאין ישיבת א"י מצוה למה תצא האשה בלי כתובא אם אינה רוצה לעלות עם בעלה? ולמה יהיה איסור לצאת לחו"ל? כ"פ לעולם ידור אדם בא"י בעיר שרובה גוים ולא ידור בחו"ל אפי' בעיר שרובה ישראל, ומה שלא מנה אותה בכלל מ"ע, הוא ע"פ מש"כ בהקדמתו לסה"מ שורש ד שכל מצוה כוללת אין ראוי למנותה, בכלל מ"ע וכמו שאין למנות מצות "קדושים תהיו", ומצות "ומלתם את ערלת לבבכם", כן לא מנה מצות ישיבת ארץ ישראל, כי היא כוללת את כל המצוות התלויות בארץ, ומי שיושב בארץ ואינו מקיים המצוות התלויות בה, לא מקיים מצוה זו, להפך הוא נענש על אשר בטל המצווה

* ע"י מש"כ בס' "ארץ חמדה", שער א', שהארכנו בכל הנ"ל, ונתבררו שם השיטות באורך. העורך.

שהישיבה בארץ מחייבת אותו, א"כ הצווי של וירשתם אותה וישבתם בה, אינו צווי בעצמו אלא הוא נמשך ותלוי בקיום המ"ע שהישיבה בארץ מחייבת אותו. ודומה ממש למצות קדושים תהיו שלא מנה אותה, משום שאינה מתקיימת אלא ע"י קיום מצוות רבות, ולא שהישיבה מצד עצמה נקראת מ"ע. וזהו הטעם שלא מנה מצות תשובה למ"ע, למרות הכתוב "ושבת עד ה' אלהיך", הואיל והיא ג"כ מצוה כוללת, ראה החנוך מ"ע שס"ד שהביא את דבריו, והמנ"ח תפש עליו באמרו שמ"ע של תשובה מבוארת להדיא בפרשת נצבים ובפ' ואתחנן. ולפ"ד, לא מנה אותה הרמב"ם, מטעם שהיא כוללת כאמור, כשם שלא מנה "ומלתם את ערלת לבבכם", כי מהי התשובה, אם לא חזרה מדרכי רשע לדרכי השם? לקיים את המ"ע ולהזהר ממצוות ל"ת. וא"כ ה"ה מצות ישיבה בא"י, שלא מנה אותה הרמב"ם מאותו טעם עצמו, שהיא מצוה כוללת.

ואל יטען לשונו של הרמב"ם שכתב שם: "כן לא נאמר בקדושים תהיו והדומים לה שהם מצוה, כי לא צוה לעשות דבר זולת מה שידענו", ותאמר — "הרי כאן צוה לעשות דבר ידוע והוא לשבת בא"י, דהא כבר הסברנו שישבת א"י בלי קיום מצוה אין בה תועלת, אדרבא עונש גדול יש בה שהוא מבטל כל קיום המצות התלויות בה, וא"כ עיקר מצוה הישיבה היא בכדי לקיים מצותיה, והרי אותם המצוות אכן נימנו. ויש להביא ראיה מדברי הגמ' (סוה י"ד א) דרש ר' שמלאי מפני מה נתצוה משה ליכנס לא"י וכו' אלא אמר הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מקיי' אותם אלא בא"י, אכנס אני כדי שיתקיימו על ידי, ואם איתא שהישיבה בא"י לבד נקראת מ"ע, מאי קושית הגמ'? והרי נתאווה ליכנס לשם בכדי לקיים מ"ע של הישיבה בתוכה? וגם המתריך, מדוע לא ניתא ליה במ"ע של הישיבה, עד שהוצרך לצרף גם שאר מצות התלויות בארץ? הא ודאי דבישיבה עצמה אין מצוה ועיקר המצוה בקיום המצות ע"י ישיבתה ודוק.